

ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИНДУСТРИАЛЕН БИЗНЕС”

Цанко Валентинов Иванов

МОДЕЛ НА СИСТЕМА ЗА АКТИВНА КОРПОРАТИВНА
СИГУРНОСТ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
по професионално направление 3.8. Икономика,
докторска програма „Индустриален бизнес”

Научен ръководител: доц. д-р Илиан Иванов Минков

ВАРНА

2018

Дисертационният труд е в обем от 230 страници и съдържа увод, четири глави, заключение, използвана литература и приложения. Научното изследване обхваща 200 страници, в които са включени 50 таблици и 31 фигури. В използваната литература са включени 120 книги и научни публикации, от които 70 са на английски и руски език, както и 29 юридически и статистически документи и 15 електронни страници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на __.__.2018 г. от ____ часа в зала __ на Икономически университет – Варна на заседание на Научно жури, назначено със заповед № __ от __.__.2018 г. на Ректора на Икономически университет – Варна.

Материалите по защитата са на разположение на електронната страница на Икономически университет – Варна: www.ue-varna.bg

**ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА
СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИНДУСТРИАЛЕН БИЗНЕС”**

Цанко Валентинов Иванов

**МОДЕЛ НА СИСТЕМА ЗА АКТИВНА КОРПОРАТИВНА
СИГУРНОСТ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

по професионално направление 3.8. Икономика,
докторска програма „Индустриален бизнес”

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ

Доц. д-р Илиан Иванов Минков

НАУЧНО ЖУРИ

- 1. Доц. д-р Валентина Генова Макни**
- 2. Доц. д-р Илиан Иванов Минков**
- 3. Проф. д-р Николай Димитров Слатински**
- 4. Проф. д-р Любчо Минчев Варамезов**
- 5. Доц. д-р Радко Асенов Радев**

РЕЦЕНЗЕНТИ

- 1. Проф. д-р Николай Димитров Слатински**
- 2. Доц. д-р Валентина Генова Макни**

ВАРНА

2018

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Индустириален бизнес“ при Икономически университет – Варна. Авторът е редовен докторант към същата катедра.

Автор: Цанко Валентинов Иванов

Заглавие: Модел на система за активна корпоративна сигурност в индустриалните предприятия в Република България

Тираж: 40 броя

Отпечатан в Печатна база на Икономически университет – Варна

І. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

В съвременната усложнена геополитическа обстановка, характеризираща се с глобална несигурност и разрастваща се хиперконкуренция, проблемите, свързани с корпоративната сигурност придобиват нови измерения. Глобалните заплахи, зараждането на нов тип агресивни конкурентни отношения, непрестанно променящата се нормативна рамка, вкл. в ЕС, както и унаследените проблеми в икономическото развитие на страната създават проблеми, за които класическият микроикономикс не предлага решение. Демократична държава, намираща се в условията на пазарна икономика, няма как да остане изолирана от изключително преплетените геостратегически, политически, икономически и социални отношения и процеси. Въпросите, свързани със сигурността и видовете елементи, които я изграждат са сложни и пораждат сериозни проблеми пред нейното управление. Особеностите на съвременния пазар изискват възприемането на нова философия при планирането и управлението на бизнес процесите. Променящата се бизнес среда поражда различни заплахи за индустриалните предприятия, които все повече разчитат на информация от външната и вътрешната среда при вземането на стратегически решения. Независимо от характеристиките на тяхната специфична среда, компаниите винаги се нуждаят от точна информация за реални и потенциални заплахи с цел своевременното им неутрализиране. В настоящия дисертационен труд се открояват възможни практически решения в сферата на корпоративната сигурност от индустриалните предприятия.

На тази основа, концепцията за активна корпоративна сигурност (АКС) става все по-актуална в политиката на компаниите. При нейната парадигма бизнес организациите се стремят към постигането на двете висши нива на сигурност¹ – проактивно обезпечаване с информация за

¹ Петров, Ал. Активна корпоративна сигурност. София: Свят.Наука, 2007, с. 10-17.

управление на рискове, от една страна, и изграждане на интегрирана система за корпоративна сигурност, от друга. Концепцията е още резултат от постепенното преминаване към т.нар. *интелектуална икономика* през XXI век, основана на знанията за параметрите на външната бизнес среда, получени от анализа на придобитата информация за нея.² В допълнение, основните две предпоставки за нарастващата роля и актуалност на корпоративната сигурност са – първо, сигурността на частния сектор гарантира целостта и просперитета на държавната икономика и второ, средствата и методите на частния сектор в гарантирането на сигурност непрекъснато нарастват и често надхвърлят възможностите на самите държавни органи в това направление.

Проведени са редица чуждестранни изследвания, свързани с корпоративната сигурност на съвременните компании и нейното влияние върху завишаване на конкурентоспособността, управленските решения и др. В България подобни изследвания са малко на брой заради все още често срещания скептицизъм и подценяване от страна на мениджмънта спрямо осигуряването на сигурността в предприятията. Въпреки това, интересът към тематиката постепенно се завишава благодарение на редица изследователи, които извеждат корпоративната сигурност като задължителен елемент на съвременната бизнес среда. Такива са Лари Каханер, Ленърд Фълд, Майкъл Портър, Кевин Митник, бившия директор на ЦРУ Уилям Колби и много други. В българската специализирана литература изпъкват имената на Николай Слатински, Юлий Георгиев, Цветан Семерджиев и други.

Досегашните научни изследвания и практико-приложни методики по проблематиката решават значителен кръг ключови въпроси в сферата на корпоративната сигурност. Новите реалности изискват различен фокус при провеждане на подобни проучвания и в България. Трябва да се вземат под внимание възможностите за проследяване и неутрализиране на нововъзникващите заплахи както от външната, така и от вътрешната среда на предприятията. Дисертационният труд е изграден около тези постановки.

² Начев, Й. Разузнавателни доктрини на XXI век. София: Труд, 2013, с. 9.

2. Изследователски проблем

Изследователският проблем на дисертацията е идентифициране на заплахите за българските индустриални предприятия и тяхното специфично влияние върху системите за корпоративна сигурност, за да се изгради надежден инструментариум за неутрализиране на тези заплахи.

3. Предмет и обект на дисертационния труд

Предмет на изследване в настоящия дисертационен труд са реални и потенциални заплахи за индустриалните предприятия, на чиято база да се внедри концепцията за активната корпоративна сигурност.

Обект на изследването са функциониращи индустриални предприятия в Република България с основна икономическа дейност по КИД-2008 от раздел С20 „Производство на химични продукти“.

Обектът на дисертационния труд е традиционен сектор от националната икономика със значителна роля по отношение на БВП, износа и заетостта. В химическата индустрия непрекъснато се инвестира в създаване на нови технологии, нови продукти, информационни системи и т.н., които имат нужда от съответната защита. В допълнение, в предприятия от химическата промишленост се наблюдават и някои от най-сериозните инциденти, аварии и катастрофи.

4. Основна цел и изследователски задачи на дисертационния труд

Основната цел на дисертацията е: разработване на адекватен методически инструментариум за анализ и оценка на реални и потенциални заплахи и емпиричното му прилагане в предприятия от раздел С20 „Производство на химични продукти“, на чиято база да се изгради модел на интегрирана система за активна корпоративна сигурност.

За постигане на поставената цел следва да бъдат решени следните *изследователски задачи*:

1. Чрез теоретичен анализ да се проследят хронологическото развитие на понятието активна корпоративна сигурност и еволюирането на свързаните с него дефиниции;

2. Да се идентифицират видовете системи за АКС, изграждащите ги елементи, както и мястото им в стратегическото и тактическото планиране на съвременните компании;

3. Да се разработи методически инструментариум за анализ и оценка на съществуващи и потенциални заплахи пред индустриалните предприятия;

4. На основата на статистическа информация, SWOT-анализ на раздела, разработения инструментариум и анкетно проучване да се направи анализ и оценка на реалните и потенциални заплахи за химическите предприятия;

5. На база дълбочинни интервюта и експертни оценки да се изведат етапите при изграждане на модел на система за АКС в отговор на идентифицираните заплахи;

6. Да се очертаят перспективи и насоки пред внедряването на модела при действащата национална нормативна рамка.

5. Основна изследователска теза и подтези

Основна изследователска теза на дисертационния труд е, че на основата на правилното идентифициране на реални и потенциални заплахи от външната и вътрешната среда на индустриалните предприятия може да се изгради и внедри надеждна интегрирана система за активна корпоративна сигурност. При декомпозирането на изложената теза са формулирани следните *подтези*:

Подтеза №1: Характерните за българската корпоративна практика заплахи могат да бъдат измерени на база тяхната специфика за химическите производства.

Подтеза №2: След измерването на идентифицираните заплахи е възможно изграждането на надежден модел на система за АКС за тяхното неутрализиране.

6. Методология на изследването и ограничения

За реализиране целите на изследването са използвани разнообразни изследователски *подходи, методи и инструменти*. В теоретико-методологичен аспект са включени исторически и системен подход, метод на анализа и синтеза, на индукцията и дедукцията, проучване на

литературни източници и др. От методите за емпирично изследване се използват разработена във връзка с дисертацията анкета, лични срещи и проведени дълбочинни интервюта и изведени експертни оценки. Методическият инструментариум е изведен на база на съответно изследване на раздел С20 „Производство на химични продукти” в България, националната нормативна рамка и предходни научни и практико-приложни изследвания по разглежданите в дисертацията проблеми. За обработка на събраната информация се разчита на статистически методи, вкл. помощта на специализиран софтуер.

В настоящото изследване са посочени и следните обективни **ограничения**, свързани с характера на поставената научна цел и задачи:

1. Включените в изложението различни коментари и препоръки на автора по повод цялостното състояние и действащото законодателство в областта на корпоративната сигурност в България са изведени по време на съвкупната работа и завършването на дисертацията между 2015 и 2018 г.

2. Данните от емпиричното изследване са събрани в периода 1 юли 2017 г. – 1 октомври 2017 г. от 156 респонденти, представители на мениджърския и оперативен състав на предприятия от раздел С20 „Производство на химични продукти” и интервюта с експерти в областта на сигурността. Обобщените резултати в дисертационния труд се отнасят за същия период, но това не изключва тяхната актуалност предвид характера на изследваната проблематика.

3. Предложеният модел на система за активна корпоративна сигурност е препоръчителен при обезпечаване със собствени за компаниите кадри, но това не изключва неговото изграждане и от външен, специализиран в областта консултант.

4. Направените изводи, констатации и препоръки са валидни при конкретно описаното състояние на избрания обект на изследване, но това не изключва предложеният модел да се използва и в други отрасли на икономиката.

7. Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 230 страници и съдържа увод, четири глави, заключение, използвана литература и приложения. Съдържанието на дисертационния труд включва следната структура:

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА АКТИВНАТА КОРПОРАТИВНА СИГУРНОСТ

- 1.1.** Исторически преглед на сигурността в икономиката и бизнеса
- 1.2.** Същност и основни концепции за корпоративна сигурност
 - 1.2.1.** Понятиен апарат в областта на корпоративната сигурност и еволюция на неговото съдържание
 - 1.2.2.** Измерения на сигурността
- 1.3.** Елементи на системата за активна корпоративна сигурност
 - 1.3.1.** Конкуrentно разузнаване
 - 1.3.2.** Индустриален контрашпионаж
 - 1.3.3.** Информационна сигурност
 - 1.3.4.** Управление на риска
- 1.4.** Стратегическо и тактическо планиране в сферата на активната корпоративна сигурност
 - 1.4.1.** Стратегии за сигурност в процеса на бизнес планиране
 - 1.4.2.** Тактики и принципи за осигуряване на активна корпоративна сигурност

ГЛАВА ВТОРА. МЕТОДИЧЕСКИ ОСНОВИ ЗА АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ЗАПЛАХИ ПРЕД ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

- 2.1.** Специфика на обекта на изследване при избора на методически инструментариум
- 2.2.** Правна и регулаторна рамка в областта на активната корпоративна сигурност
 - 2.2.1.** Системи за регулация на корпоративната сигурност в чужбина
 - 2.2.2.** Системи за регулация на корпоративната сигурност в България

2.3. Научни изследвания и практико-приложни методики в областта на активната корпоративна сигурност

2.4. Методически инструментариум за анализ и оценка на реални и потенциални заплахи пред индустриалните предприятия

2.4.1. Процес на емпиричното изследване

2.4.2. Показатели за анализ и оценка на заплахите пред индустриалните предприятия в Република България

2.4.3. Хипотези на изследването и избор на допустим статистически инструментариум

ГЛАВА ТРЕТА. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА СЪЩЕСТВУВАЩОТО НИВО НА СИГУРНОСТ И ЗАПЛАХИТЕ ЗА ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

3.1. Резултати от проведено анкетно проучване в предприятия от раздел С20 на КИД-2008 „Производство на химични продукти”

3.1.1. Общ анализ на събраните данни

3.1.2. Анализ на значимостта на факторите от вътрешната и външната среда

3.1.3. Проверка на хипотезите на изследването

3.2. Резултати от проведени интервюта с експерти в областта на сигурността и извеждане на експертни оценки

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. ИЗГРАЖДАНЕ НА СИСТЕМА ЗА АКТИВНА КОРПОРАТИВНА СИГУРНОСТ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

4.1. Функции и дейности на системата за активна корпоративна сигурност

4.2. Етапи на изграждане на системата за активна корпоративна сигурност

4.2.1. Изграждане на подсистема за информация и анализ

4.2.2. Изграждане на подсистема за вътрешна сигурност

4.3. Структура на системата за активна корпоративна сигурност според размера на предприятието

4.3.1. Насоки за по-добро управление на собствена система за активна корпоративна сигурност

4.3.2. Осигуряване на функцията за активна корпоративна сигурност от външен консултант

4.4. Икономическа обосновааност при изграждане на звено за активна корпоративна сигурност в предприятието

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

II. КРАТКО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА АКТИВНАТА КОРПОРАТИВНА СИГУРНОСТ

В първа глава са разкрити и анализирани теоретичните аспекти на понятията, свързани с активната корпоративна сигурност. Последователно са разгледани историческото развитие на сигурността в цялостното стопанско развитие на човечеството, еволюцията в съдържанието на включения понятиен апарат, елементите на съвременните системи за корпоративна сигурност, както и мястото на проблематиката в стратегическото и тактическото планиране на организациите. **В параграф 1.1** е проследено постепенното надграждане на идеите и решенията по направление на сигурността в стопанското развитие на човечеството от времето на древните империи до наши дни. Хронологията подрежда и свързва наглед отдалечени проявления от военно-политическото и обществено-икономическото развитие като по този начин първият параграф дава добра обща представа за разгледаните впоследствие понятия и изграждането на научните дефиниции по темата.

През *древността* империите много старателно са пазили не само достиженията си в областта на военното дело, стратегията и тактиката за водене на бойни действия, но и в икономиката, търговията, науката, строителството, селското стопанство и др. По мнение на голям брой изследователи³, освен големия брой физически бариери и фортификационни съоръжения, в древни времена са поставени основите на някои от първите прототипи на широко използвани от домакинствата и бизнеса в наши дни продукти и решения за сигурност. *Средновековието* е период на стремежа към опазване на търговски тайни, защото голям брой дипломати и търговци били изпращани по цял свят, за да действат и като агенти за своите правителства и компании. Това довежда до изграждане на съответните мерки за неутрализиране на подобни вредоносни за организациите практики. Първата частна финансово-икономическа служба

³ Hess, Dempsey, Morgan, Juhari, Stephens, Fuld, Начев и др.

за сигурност също е създадена още през средните векове – в XIV век от флорентински банкери, чийто пример е последван от фамилията Фугер в Аугсбург – едни от най-големите предприемачи и индустриалци за периода.⁴

През XVIII–XX век идеите, свързани със сигурността в бизнес начинанията се развиват с много бързи темпове, особено в Западна Европа и САЩ. Блестящ пример в тази насока е даден от Н. Ротшилд (1777-1836 г.), който заедно със своите братя създава сложна финансово-разузнавателна мрежа, с помощта на която той успява да помогне на Великобритания срещу Наполеон, да спаси Лондонската стокова борса от фалит, да разгроми бизнес конкуренти и да изгради могъщ банков концерн и др.⁵ През 1748 г. лондонският адвокат Хенри Филдинг става главен съдия в раздирания от престъпления Лондон и веднага възприема идеята, че частни лица също трябва да участват в осигуряването на по-голяма сигурност. Поради тази причина, той остава в историята като един от първите и най-пламенни защитници на активната превенция на престъпления независимо от техния характер – частни, корпоративни и др.⁶ През XIX и XX век в САЩ се наблюдава индустриален подем, който довежда до многобройни опити за посегателства към частната собственост. През същия период протичат значими процеси по изграждане и въвеждане на идеята за корпоративна сигурност, близка до съвременните определения и разбирания за това понятие. В науката също се обръща все по-голямо внимание на сигурността в производствено-стопанските процеси. В своето произведение от 1916 г. „Индустриално и общо управление” А. Файол описва шест основни функции, осъществявани от всяко предприятие, вкл. и функция по сигурността, свързана както с безопасността на работещите, така и с опазването на имуществото на предприятието.⁷

В наши дни се наблюдава технологичен бум и огромни бюджети в областта на защитата на бизнеса. Това е резултат от повишения брой случаи на икономически шпионаж и мащабните информационни атаки в

⁴ Начев, Й. Разузнавателни доктрини на XXI век. София: Труд, 2013, с.15.

⁵ Fuld, L. M. (2002) *Intelligence Two Centuries Later*. CI Magazine, 6, pp. 40-41.

⁶ Hess, K. (2009) *Introduction to Private Security, Fifth edition*. Belmont, CA: Wadsworth, p. 8.

⁷ Благоев, Б. и колектив. Икономика на предприятието. Варна: Наука и икономика, 2010, с. 68.

годините след Студената война.⁸ Бившият директор на ЦРУ Ул. Колби още през 1978 г. заявява, че в бъдещи периоди политиките в цял свят трябва да се вслушват повече в индустриалци, банкери и ковчежници, отколкото в своите генерали и адмиралите.⁹ След 11 септември 2001 г., изпълнителните директори на големите корпорации изискват все повече информация, свързана с рисковете за сигурността на компаниите и за конкурентните им позиции на съответните пазари. В допълнение се засилва и ролята на главните директори по сигурността и техните оперативни служители в различните направления.

В параграф 1.2 са разгледани същността и основните концепции за корпоративна сигурност. **Подпараграф 1.2.1** се спира върху еволюцията на дефинициите и съдържанието на понятията. Терминът *сигурност* в цялост (на английски език: *security*) произлиза от латинската дума *securus*, образувана от представката *se-* (без) и *cura* (грижа) и в буквален превод означава *без грижа, освободен от грижи, липса на заплахи, в безопасност*.¹⁰ Давани са много и различни дефиниции за корпоративна сигурност, тъй като експерти в областта не са единодушни за същността и съдържанието на конкретния термин. В западната литература¹¹ различията са свързани с фокуса на включените оперативни задачи, организационната структура и с това дали съответното звено е вътрешно или външно наето за компанията. В българската специализирана литература¹² по-скоро се сблъскват понятията фирмена и корпоративна сигурност, които също са изяснени в тази част от дисертацията. Еволюцията на дефинициите в българската и чуждоезиковата специализирана литература разкрива постепенно разширяване в методите и функциите на субектите, осигуряващи сигурност в съвременния бизнес. Анализът на големия брой определения дава основание да бъде формулирана следната, базова за изследването дефиниция: *активната корпоративна сигурност* е част от икономическата сигурност на всяка страна, като чрез интегрирана система

⁸ В своята книга „Моето ФБР“ бившият директор на Федералното бюро за разследване Луис Фрий многократно посочва, че икономическата война е най-голямата заплаха пред националната сигурност на САЩ след края на Студената война.

⁹ Вж. повече: Colby, W. E. (1978) *Honorable Men: My Life in the CIA*. Simon & Schuster.

¹⁰ Dempsey, J. S. (2010) *Introduction to Private Security*. Belmont, CA: Wadsworth, p. 2.

¹¹ Dalton, Bottom, Kostanoski, Cunningham, Green, Post, Kingsbury, Kovacich, Halibozek и др.

¹² Василев, Найденов, Делибалтов, Асенов, Кипров, Цапчев, Иванов, Петров, Начев и др.

вътре в бизнес организациите едновременно се противодейства, както реактивно на посегателства към работещите и собствеността, инциденти и кризи, така и превантивно чрез непрекъснато събиране, анализ, обработка и използване на критична информация за вземане на стратегически и тактически решения. В допълнение е изведена и следната работна дефиниция за *система за АКС*, като под такава следва да се разбира множество от свързани помежду си елементи, осигуряващи активни и реактивни мерки за навременна и ефективна превенция на външни и вътрешни за индустриалното предприятие заплахи.

Подпараграф 1.2.2 е посветен на измеренията на сигурността. Особено важен е въпросът за йерархията на сигурността от системна гледна точка, при изследванията на която все по-голяма популярност набира тезата, че основна градусна единица националната система за сигурност е корпоративната сигурност. Това е особено актуално за индустриалния сектор, в чиито стопански субекти са съсредоточени материални, интелектуални, технологични, трудови, парични, социални и други активи на съответната икономика. Разгледана е идеята, че осъществяването на активна корпоративна сигурност преминава на следващо ниво в съвременната икономическа теория и практика и изграждащата я система се разглежда като фактор за осигуряване на:

- персонална сигурност – всеки гражданин желае да има добре платена работа и да живее в безопасност;
- групова сигурност – особено по професионален признак в отделните фирми, предприятия, компании;
- регионална сигурност – ниска безработица, стабилни макроикономически показатели в съответната област;
- национална сигурност – всеки гражданин е зависим от наличието или липсата на икономическа стабилност в страната;
- международна сигурност – безпроблемно осъществяване на международните икономически отношения, възможно само при липса на спекула, икономически шпионаж, лобизъм и т.н.;

– глобална икономическа сигурност – крайно желано състояние, чието постигане е изключително трудно, но би било резултат от непрекъснатата работа на най-малкото изграждащо я звено.

В подпараграфа е представена и класификация на системите за АКС. Някои от видовете системи включват: според характера на заплахите – *външна* и *вътрешна*; според способа, по който се атакува – *твърда* и *мека*; според формата на собственост – *собствена* и *аутсорсната*; според характера на собствеността – *частна*, *публична* и *смесена*; според обвързаността на субектите в мрежата за АКС – *индивидуална* и *колективна*; според организационно-управленската структура – *централизирана* и *децентрализирана* и др.

В параграф 1.3 са синтезирани елементите на съвременните системи за АКС, които намират място в актуалните определения и са неизменна част от изгражданите за целта системи за сигурност в организациите.¹³

Поради тази причина им е отделено ключово място в изследването.

Подпараграф 1.3.1 обобщава голям брой разсъждения на изследователи¹⁴ в сферата на *конкурентното разузнаване*. Въпреки различията в тълкуването на понятието, то се определя като процес по систематично и етично събиране, анализиране и използване на информация от външната среда на предприятията с цел съевременно информационно обезпечаване на процеса по вземане на управленски решения. Направено е разграничаване от други сходни понятия като маркетингово проучване, бенчмаркинг и др. и е изведена водещата му роля на добре балансиран инструмент за ранно предупреждение за бъдещи събития от различен характер, които биха повлияли върху позицията на дадена компания. **В подпараграф 1.3.2** са разгледани теоретичните постановки, свързани с *индустриалния контрашпионаж* и неговото използване като средство на неутрализиране както на индустриалния (от други компании), така и на икономическия шпионаж (от специални служби на чужда държава). От разсъжденията на експерти в областта¹⁵ се стига до извода, че понятието

¹³ Пълният списък на елементите в съвременните системи за сигурност е изключително обширен. В дисертацията се набляга на ключовите елементи, чиито избор е повлиян от професионален опит, предходни проучвания и познания на автора и експерти в конкретната област.

¹⁴ Bernhardt, Kahaner, Начев, Rouach & Santi и др.

¹⁵ Mitnick, Allsopp, Nasheri, Burges & Power.

може коректно да се използва като синоним на корпоративно контраразузнаване. **Подпараграф 1.3.3** е посветен на *информационната сигурност*. Анализирани са различни методи за опазване на чувствителна за фирмата информация благодарение на богатото разнообразие от научна, специализирана и юридическа литература.¹⁶ **Подпараграф 1.3.4** обобщава различни научни и практически постановки, свързани с *управлението на риска*. Адаптирана е класификация на различните видове риск, изведени са постановките на ISO Guide 73:2009 и ISO 31000:2009 за управление на риска и е възприет процес по управление на риска, използван от Департамента по вътрешна сигурност на САЩ. В обобщение на параграфа се стига до извода, че в основата на описаните четири ключови елемента стои нуждата от чувствителна информация и нейното качествено управление. По този начин търсеният модел на система за активна корпоративна сигурност се приближава до модел за управление на познанието в организациите за постигане на конкурентни предимства.

В параграф 1.4 се разкриват причините защо разгледаните направления на АКС са както от стратегическо, така и от тактическо значение за съвременните компании. Използван е холистичен подход към теориите за управление на сигурността в бизнес организацията, за да се: 1) очертае как избора, разработването и внедряването на стратегия по сигурността са свързани с цялостната визия на мениджмънта; и 2) анализират различните тактики по сигурност. **Подпараграф 1.4.1** разкрива някои от съвременните отбранителни стратегии за сигурност в компаниите като позиционна, подвижна, флангова и изпреварваща отбрана. В противовес са описани и някои атакуващи стратегии като фронтална, обкръжаваша, косвена и партизанска атака. **В подпараграф 1.4.2** са включени общовалидни принципи при изграждане на тактиката за сигурност в съвременните компании. Те включват: наблюдение, реакция, своевременност, подготвеност, икономичност, всеобхватност, свръхинформираност и т.н.

¹⁶ BS ISO/IEC 27001, Peltier, Blackley, Семерджиев, Целков и др.

ГЛАВА ВТОРА. МЕТОДИЧЕСКИ ОСНОВИ ЗА АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ЗАПЛАХИ ПРЕД ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Втора глава е посветена на разработване на методически инструментариум за анализ и оценка на заплахи за индустриалните предприятия. В параграф 2.1 са изведени данни за обекта на изследване. Химическата индустрия е анализирана въз основа на предприятията от раздел С20 по КИД-2008 „Производство на химични продукти”. Изведени са статистически данни, както и критични разсъждения на автора по SWOT-анализ на раздела. Стига се до извода, че неутрализирането на реалните и потенциални заплахи за химическите предприятия е процес от изключителна важност за постигане на допълнителни стратегически значими позиции. Особеностите на обекта на изследване повлияват и при избора на методически инструментариум.

Параграф 2.2 обобщава правната и регулаторна рамка в областта на АКС. В подпараграф 2.2.1 са изведени и анализирани системи за регулация на АКС в страни от Западна Европа, Руската федерация, САЩ, Мексико, Канада, Южноафриканска република, ОАЕ и Австралия. Според използваната класификация има монополни системи, в които всички аспекти на корпоративната сигурност се регулират централизирано. Наблюдават се и децентрализирани системи, в които отговорността е разделена между два и повече субекта. За илюстриране на специализираната литература по проблема са цитирани и обяснени голям брой действащи законови и подзаконови актове в САЩ, Великобритания, Германия, Франция и други държави от ЕС.¹⁷

Подпараграф 2.2.2 представя българската правна регулация, имаща някакво отношение към разглежданата проблематика, тъй като въпросите по изграждане на частни системи за сигурност все още не са уредени със специфичен закон или подзаконен акт. След мащабни дебати, в публичния сектор има значително по-подробна регламентация, чиито постановки засягат в отделни свои аспекти проблемите на настоящото

¹⁷ Сред тях са: Patriot Act, Homeland Security Act, Economic Espionage Act, NERC Standards, The Chemical Facility Anti-Terrorism Standards Regulation, EU Internal Security Strategy, The Private Security Industry Act, IT Security Act и др.

изследване. За целта, най-важните закони и наредби са цитирани и анализирани като фокусът пада върху Закона за защита на класифицираната информация, Закона за частната охранителна дейност, Закон за защита на конкуренцията и др. Въз основа на направените заключения за характера на българското законодателство и чуждестранната нормативна рамка за АКС се достига до следните изводи:

- за разлика от САЩ и страните от ЕС, в България все още има нужда от разработване и приемане на специализирана нормативна база, свързана с новите елементи на АКС;

- същото е валидно и по отношение на различните стандарти и сертификати за сигурност в бизнес организациите, не само по отношение на служителите, но и на мениджмънта;

- необходимо е преосмисляне на диалога със службите за сигурност и обществен ред, от чието подобряване и двете страни биха имали полза под формата на усъвършенстване в обучението на служителите, отговарящи за АКС, по-лесен обмен на чувствителна информация и др. п.

В параграф 2.3 са разгледани част от предходни научни изследвания и практико-приложни методики, свързани с предмета на изследване. Стремешът на автора е да се обхванат възможно най-широк кръг съвременни проучвания в областта както в международен, така и в национален мащаб с цел по-прецизно дефиниране на методическата рамка. От обобщените голям брой проведени чуждестранни изследвания¹⁸ значим научен интерес представляват ключовите заплахи за организациите и системите им за сигурност, които са предмет на настоящото проучване. В посочените изследвания са анализирани голям брой други методики¹⁹, като от всички тях са изведени значителен брой показатели, свързани с прилагането на АКС. Като обобщение за чуждестранните изследвания в областта на АКС може да се заключи, че тясно специализирани такива липсват дори и в световен мащаб. Въпреки това, данните сочат, че

¹⁸ Сред тях са изследвания и методики на Security Research Initiative, SIEMENS, Securitas Security Services, Forrester Research Inc., ASIS International, The Conference Board и др.

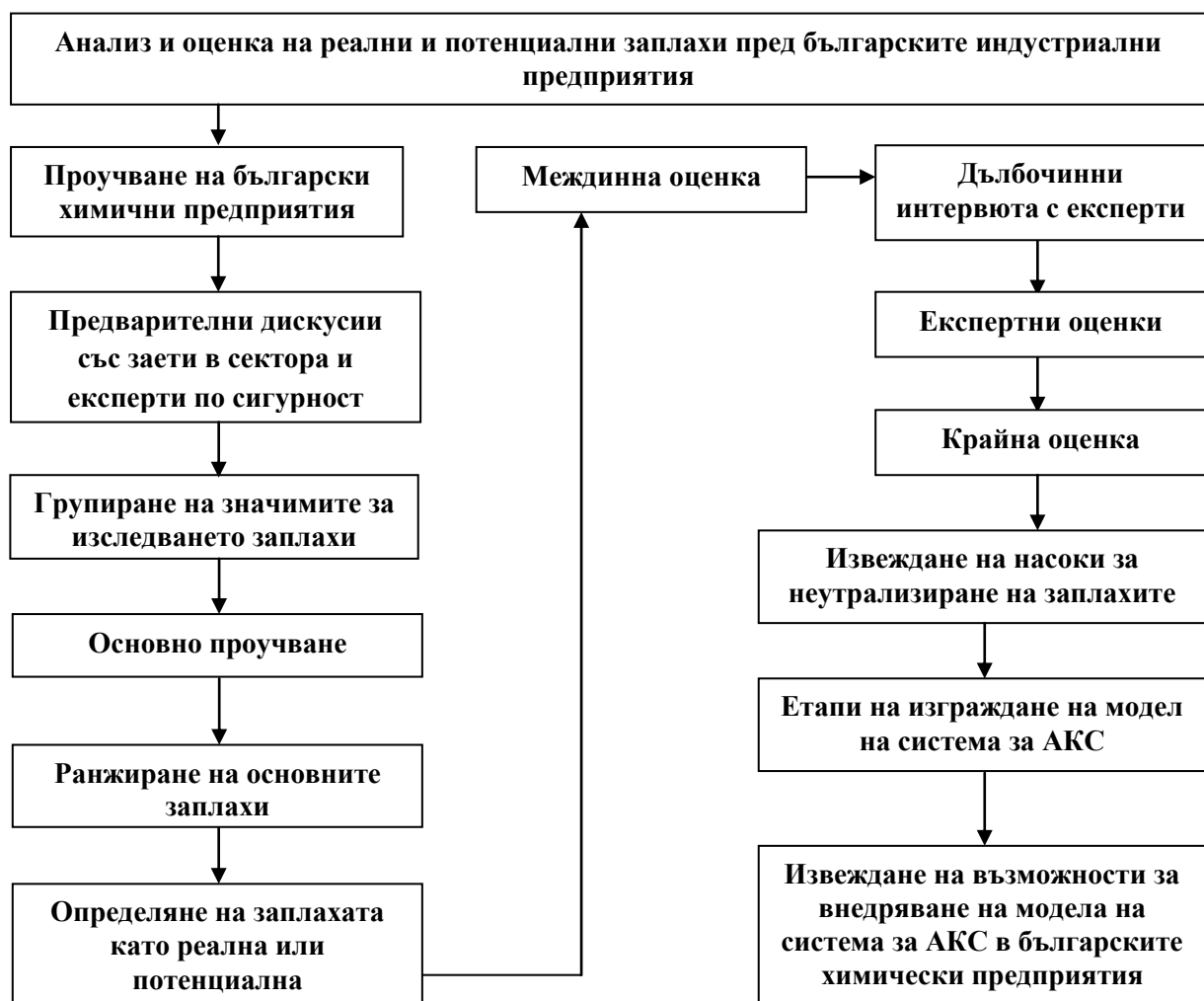
¹⁹ Разгледаните методики включват: Kaplan and Norton's Balanced Scorecard, The Baldrige Criteria, TQM, Six Sigma, Kaizen, ISO 9000, Lean, EFQM и много други.

потреблението на подобни услуги нараства в резултат на осъзнатата необходимост на компаниите, че в голяма степен успешното им функциониране и цялостно съществуване се свежда до проблемите за тяхната сигурност. Включените в анализа изследвания извеждат голям брой заплахи, рискове, критични и извънредни ситуации и др. п., както и едновременни методи за тяхното превантивно противодействие. В резултат на това, цитираните проучвания се явяват добра база за емпиричната част на настоящата дисертация, както и на бъдещи подобни изследвания. В параграфа е анализирано и едно от малкото български изследвания в областта на корпоративната сигурност. Националната асоциация на фирми за търговска сигурност и охрана (НАФТСО) провежда проучване за частна охранителна дейност в условията на икономическа криза, насочено към две категории: работодатели от частния охранителен сектор и потребители на услуги за сигурност. Въз основа на всички анализирани проучвания може да се заключи, че оценяваните показатели на Securitas Security Services и The Conference Board са подходящи за използване през следващите етапи на разработката. От една страна, те са проведени сред общо 675 директори, свързани с корпоративната сигурност, а от друга – предоставят достатъчен брой адекватни показатели за анализ и оценка на заплахи, вкл. за индустриалния сектор.

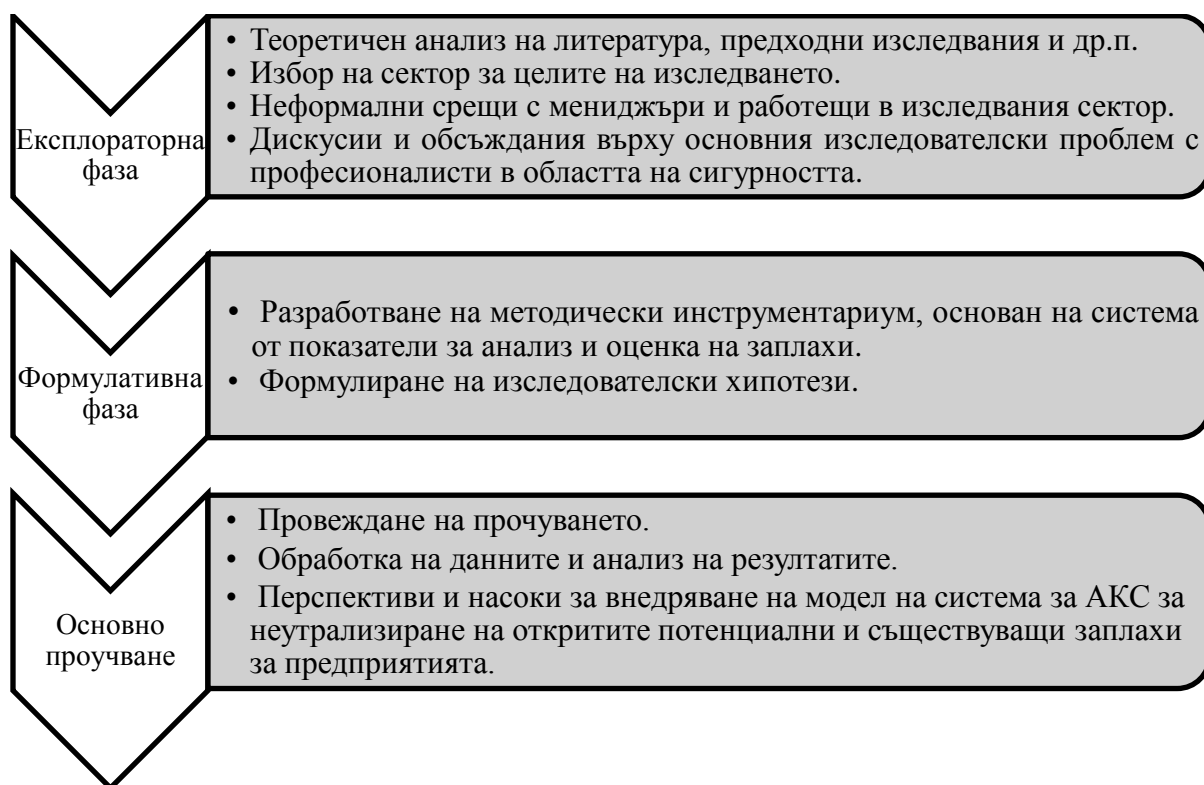
Параграф 2.4 обобщава процеса по разработване на методическия инструментариум за анализ и оценка на потенциални и съществуващи заплахи в индустрията. **В подпараграф 2.4.1** са включени работният процес (фиг. 1), дизайнът (фиг. 2), както и основните направления на изследването. Изведени са и обобщени резултати от предварително проведени дискусии по проблематиката на дисертационния труд с мениджъри и оперативни служители от изследвания раздел, както и с професионалисти в областта на корпоративната сигурност. Заетите в химическите производства наблягат на промените в генералното и оперативното обкръжение, както и във вътрешната среда на компаниите. Споменати са и дългогодишни проблеми и заплахи за българския бизнес като корупция, бюрокрация, затруднен достъп до финансираня, липса на квалифицирани кадри, високи нива на престъпност и др., както и поява на

нови заплахи от средата. Експертите по сигурност считат за най-значими заплахите, свързани с променящата се среда за сигурност, както и макро заплахите за икономическата сигурност на страната. Дискутирани са допълнителни проблемни направления като забавена съдебна реформа, наличието на скрита икономика, терористична опасност и т.н.

Чрез изследователския процес споменатите, а и много други заплахи за индустриалните предприятия трябва да бъдат изследвани и подложени на оценка. От фигура 1 става ясно, че след предварителните дискусии следват етапите по групиране на значимите заплахи, провеждане на анкетно проучване, ранжиране на заплахите и преминаване към дълбочинни интервюта за извеждане на експертни оценки, спомагащи за неутрализиране на откритите заплахи чрез изграждане на модел на система за АКС в индустриалните предприятия.

Фиг. 1 Работен процес на емпиричното изследване

Фиг. 2 Дизайн на изследването

Подпараграф 2.4.2 обхваща първата част от формулативната фаза на изследването, включена във фигура 2. В тази част на дисертацията е разработен собствен методически инструментариум за анализ и оценка на заплахите пред химическите предприятия в Република България (таблица 1). В първата група са включени всички заплахи, произтичащи от *външната макросреда*. Самата тя се подразделя на пет подгрупи: 1) политико-правна среда; 2) икономическа среда; 3) социо-културна среда; 4) технологична среда и 5) екологична среда. Втората група обобщава заплахите от *вътрешната среда* на предприятията, които също са разделени в съответните четири подгрупи: 1) персонал; 2) организационно-управленска структура; 3) финансово състояние и 4) информационни технологии. Двете групи формират общо 38 заплахи, които са част от оценъчни карти с метрична скала в емпиричното проучване. Получените оценки между 1 (заплаха с много слабо влияние) и 5 (заплаха с много силно влияние) показват едновременно коя група, съответно – подгрупа, оказва по-голямо влияние върху дейността на предприятията от изследвания раздел.

Таблица 1

Типология на заплахите за анализ и оценка от средата на предприятията в раздел
С20 „Производство на химични продукти“

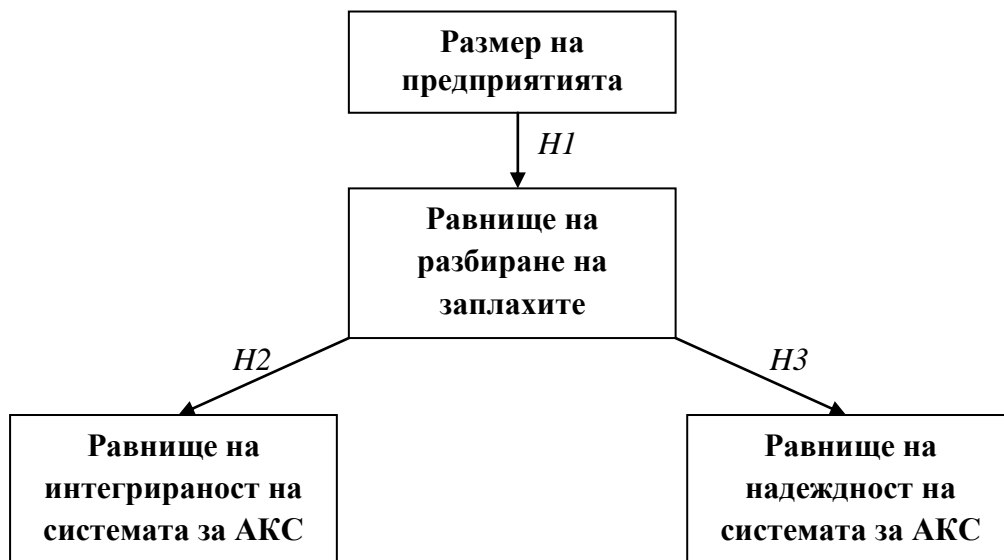
ВЪНШНА МАКРОСРЕДА	ВЛИЯНИЕ				
<u>1.1. ПОЛИТИКО-ПРАВНА СРЕДА:</u>					
1.1.1. Политическа нестабилност	1	2	3	4	5
1.1.2. Високи нива на корупция	1	2	3	4	5
1.1.3. Тежка бюрокрация	1	2	3	4	5
1.1.4. Липса на държавни и общински стимули	1	2	3	4	5
<u>1.2. ИКОНОМИЧЕСКА СРЕДА:</u>					
1.2.1. Забавено икономическо реформиране	1	2	3	4	5
1.2.2. Наличие на монопол	1	2	3	4	5
1.2.3. Нелоялна конкуренция	1	2	3	4	5
1.2.4. Наличие на скрита икономика	1	2	3	4	5
<u>1.3. СОЦИО-КУЛТУРНА СРЕДА:</u>					
1.3.1. Влошена демографска обстановка	1	2	3	4	5
1.3.2. Липса на квалифицирани кадри	1	2	3	4	5
1.3.3. Високи нива на престъпност	1	2	3	4	5
1.3.4. Опасност от тероризъм, екстремизъм, радикализъм и др. п.	1	2	3	4	5
<u>1.4. ТЕХНОЛОГИЧНА СРЕДА:</u>					
1.4.1. Степен на развитие на технологиите в сектора	1	2	3	4	5
1.4.2. Намаляващи материални ресурси	1	2	3	4	5
1.4.3. Неразвита инфраструктура	1	2	3	4	5
1.4.4. Техногенни катастрофи	1	2	3	4	5
<u>1.5. ЕКОЛОГИЧНА СРЕДА:</u>					
1.5.1. Природни бедствия и катастрофи	1	2	3	4	5
1.5.2. Аварии и замърсявания	1	2	3	4	5
1.5.3. Заплаха от епидемии	1	2	3	4	5
1.5.4. Недостиг на ресурси	1	2	3	4	5
ВЪТРЕШНА СРЕДА	ВЛИЯНИЕ				
<u>2.1. ПЕРСОНАЛ:</u>					
2.1.1. Насилие на работното място	1	2	3	4	5
2.1.2. Небрежен подбор на персонал	1	2	3	4	5
2.1.3. Небрежно ръководство на персонал	1	2	3	4	5
2.1.4. Злоупотреба с алкохол и наркотици на работното място	1	2	3	4	5
2.1.5. Стачки	1	2	3	4	5
2.1.6. Вътрешнофирмени кражби от редови служители	1	2	3	4	5
<u>2.2. ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНСКА СТРУКТУРА:</u>					
2.2.1. Вътрешнофирмени измами от мениджмънта	1	2	3	4	5
2.2.2. Неетично бизнес поведение	1	2	3	4	5
2.2.3. Рискове за висшия персонал	1	2	3	4	5
2.2.4. Отвлечения на ръководители и изнудвания	1	2	3	4	5
<u>2.3. ФИНАНСОВО СЪСТОЯНИЕ:</u>					
2.3.1. Бизнес шпионаж	1	2	3	4	5
2.3.2. Обири	1	2	3	4	5
2.3.3. Заплахи за интелектуалната собственост	1	2	3	4	5
2.3.4. Измами с обезщетения и осигуровки	1	2	3	4	5
<u>2.4. ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ:</u>					
2.4.1. Кибер/комуникационни заплахи	1	2	3	4	5
2.4.2. Проблеми пред поверителността	1	2	3	4	5
2.4.3. Кражба на лични данни	1	2	3	4	5
2.4.4. Софтуерни заплахи пред управлението на веригите за доставки	1	2	3	4	5

В подпараграф 2.4.3. са формулирани хипотезите на изследването. В зависимост от големината на предприятията в раздела са изведени три хипотези, които изграждат концептуалния модел на изследването, илюстриран чрез фигура 3:

Хипотеза 1: Размерът на предприятията влияе върху равнището на разбиране на заплахите.

Хипотеза 2: По-високото равнище на разбиране на заплахите води до по-високо равнище на интегрираност на системата за сигурност в предприятията.

Хипотеза 3: По-високото равнище на разбиране на заплахите води до по-високо равнище на надеждност на системата за АКС.

Фиг. 3 Концептуален модел на изследването

Нужно е изясняване на понятийния апарат, включен в посочените хипотези. Под *размер на предприятията* се разбира единствено броя на техните служители. Ролята на човешкия фактор при изграждане на система за сигурност в съвременните компании е от изключителна важност и от техният размер зависи обезпечаването на включените елементи със съответните експерти. *Равнището на разбиране на заплахите* се свързва със средните оценки на включените в изследването заплахи. С други думи, по-високото ранжиране на заплахата се асоциира с по-високо равнище на разбиране. Под *равнище на интегрираност на системата за АКС* се има предвид доколко анализираните до момента елементи, мерки, подходи и

др. за осигуряване на сигурността присъстват в реално функциониращи предприятия, включени в емпиричното проучване. В теорията и практиката *равнището на надеждност на системата за АКС* се оценява на база наличието или отсъствието на материални загуби.

За проверка на хипотезите, освен търсене на причинно-следствени връзки с помощта на дескриптивна статистика са използвани методи за анализ на емпирични разпределения като средни величини, мода, както и хи-квадрат тест за съответствие, Фи (ϕ) коефициент и V коефициент на Крамър при тестване на хипотезите с помощта на специализиран софтуер за обработка на статистически данни (в случая – SPSS).

Авторът се стреми към откриване на разнообразни канали за актуална и надеждна информация. За целта са избрани дескриптивни методи за събиране на данни и, по-конкретно, методи на допитването – анкета (писмено допитване) и интервю (устно допитване). Така изграденият методически инструментариум напълно или частично неутрализира някои слабости на анализирания методика от предходни научни и практически изследвания в няколко направления:

- насочен е само към индустриални предприятия, и то от един раздел – С20 „Производство на химични продукти“;
- взема под внимание конкретните за региона и страната политически, икономически, социални, културни, технологични и екологични аспекти;
- като част от дисертационен труд, проучването е с научен характер, но това не изключва неговата полезност и приложимост за професионалисти, заети както в организации от изследвания обект, така и в сферата на корпоративната сигурност;
- обобщава силните страни от теорията по проблема, особеностите на изследвания сектор, предходни изследвания, както и мнението на мениджъри и експерти по сигурност;
- чрез оценяваните показатели и критерии се търсят конкретни изводи за полезността на АКС и реални възможности за приложението на изследваната теория в практиката на българските индустриални предприятия.

ГЛАВА ТРЕТА. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА СЪЩЕСТВУВАЩОТО НИВО НА СИГУРНОСТ И ЗАПЛАХИТЕ ЗА ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

В параграф 3.1 са представени резултатите от проведеното анкетно проучване в предприятия от раздел С20 на КИД-2008 „Производство на химични продукти”. Изчерпателното изучаване на обекта на изследване е непостижимо за дисертацията. Поради тази причина избраният изследователски подход е извадковият, при който се изучават само ограничен брой представители на съвкупността. Разработеният въпросник е разпратен до 181 предприятия (над 25% от целевата съвкупност) в периода от 01.07.2017 г. до 01.10.2017 г. В извадката са включени предприятия от 23 области на страната от всички групи и класове на раздела. В периода на провеждането на анкетното проучване за краен анализ са допуснати 156 отговора от мениджъри и оперативни служители от почти всички групи и класове на раздела.

Подпараграф 3.1.1 обобщава общия анализ и оценка на събраните данни. В частта най-важни отговори, свързани с ранжиране на заплахите, включени в методическия инструментариум от таблица 1, се наблюдава интересна закономерност. При сравнението на пълната класация на вътрешните и външните заплахи, представени чрез таблица 2 с анализиранияте във втора глава досегашни проучвания са открити голям брой различия. Докато в чуждестранните изследвания с приоритет са нововъзникващи и хибридни заплахи (кибер атаки, тероризъм, екстремизъм, радикализъм, бизнес шпионаж, софтуерни заплахи и т.н.), то у нас все още се наблюдава тенденция към омаловажаване на вътрешните за предприятията проблеми и търсене на факторите за заплаха в политическата и социалната външна среда. В резултат на това, респондентите оценяват като заплахи с най-сериозно влияние върху организациите липсата на квалифицирани кадри, тежката бюрокрация, влошената демографска обстановка, високите нива на корупция, политическата нестабилност и др. чрез посочените в таблица 2 равнища на средните оценки и модата за всеки показател.

Таблица 2

Обобщени резултати за заплахите от средата на индустриалните предприятия:

№	Наименование на заплахата	Средна оценка	Мода (Mo)
1.	Липса на квалифицирани кадри	4,28	5
2.	Тежка бюрокрация	3,90	4
3.	Влошена демографска обстановка	3,87	4
4.	Високи нива на корупция	3,54	5
5.	Политическа нестабилност	3,51	5
6.	Липса на държавни стимули	3,36	5
7.	Забавено икономическо реформиране	3,36	4
8.	Неразвита инфраструктура	3,31	3
9.	Заплахи за интелектуалната собственост	3,23	5
10.	Кибер/комуникационни заплахи	3,21	5
11.	Високи нива на престъпност	3,13	5
12.	Нелоялна конкуренция	3,03	3
13.	Обири	2,87	1
14.	Проблеми пред поверителността	2,77	2
15.	Наличие на скрита икономика	2,77	1
16.	Природни бедствия и катастрофи	2,74	1
17.	Степен на развитие на технологиите в сектора	2,69	2
18.	Опасност от тероризъм, екстремизъм, радикализъм и др. п.	2,67	1
19.	Аварии и замърсявания	2,54	1
19.	Кражба на лични данни	2,54	1
21.	Бизнес шпионаж	2,36	1
22.	Наличие на монопол	2,23	1
23.	Софтуерни заплахи пред управление на веригата на доставки	2,21	2
24.	Небрежен подбор на персонал	2,10	2
25.	Намаляващи материални ресурси	2,10	1
25.	Измами с обезщетения и осигуровки	2,10	1
27.	Небрежно ръководство на персонал	2,03	1
28.	Техногенни катастрофи	1,92	1
29.	Неетично бизнес поведение	1,85	1
30.	Рискове за висшия персонал	1,82	1
31.	Недостиг на природни ресурси	1,77	1
32.	Злоупотреба с алкохол и наркотици на работното място	1,74	1
33.	Вътрешнофирмени кражби от редови служители	1,72	1
33.	Вътрешнофирмени измами от мениджмънта	1,72	1
35.	Заплаха от епидемии	1,62	1
36.	Стачки	1,36	1
37.	Насилие на работното място	1,28	1
38.	Отвлечения на ръководители и изнудвания	1,23	1

На въпроса, свързан с наличието/неналичието на интегрирана система за сигурност, повече от половината анкетирани (близо 54%) отговарят, че предприятието, в което работят или управляват притежава подобна система. Важно е да се уточни, че в условието на въпроса в анкетата е уточнено, че под *интегрирана система за сигурност* трябва да се разбират дейности по осигуряване, освен на превантивни мерки (напр. физическа

охрана), така и на активни мероприятия като информационна сигурност, управление на риска, индустриален контрашпионаж и т.н. Целта му е да се открие информация за съществуващото ниво на сигурност (било то и минимално) в изследваните предприятия, за да могат да се изведат аргументирани изводи за състоянието на съответния изследван раздел преди да бъдат включени разсъжденията на автора по проблематиката. От всички отговорили положително, 52,4% са посочили, че организацията притежава собствена система за сигурност, докато останалите 47,6% отговарят, че наличната е изградена от външно наета за целта компания. Тези данни показват, че голям брой предприятия предпочитат изграждане на система за сигурност от външен консултант, което е по-евтиният, но и по-рисковият вариант. Подобно заключение може да се направи заради проблемните направления, свързани с регулаторните несъответствия, които частните компании за сигурност срещат в своята практика. Около 15,4% от всички запитани посочват, че предприятието им разполага само със звено за физическа охрана, което може да се приеме за минимална мярка при осигуряване на сигурността на цялото предприятие. Много малък брой анкетирани (едва 2,6%) планират да внедрят напълно интегрирана система за сигурност, а 10,3% събира отговорът за липса на подобна система.

Тази статистика се допълва от 38,5% отговорили положително на въпроса за наличие/неналичие на система за анализ на пазарна и конкурентна активност или с други думи – мерки за осигуряване на активната част от корпоративната сигурност като цяло. 86,7% от отговорилите положително твърдят, че подобна система е обезпечена от собствени служители, докато останалите 13,3% визират външно наета за целта компания. Значителна част от всички анкетирани (25,6%) са отговорили на този въпрос отрицателно, но с добавката, че подобни дейности се извършват по отделните функционални звена. 15,4% събира отрицателният отговор като отново може да се заключи, че немалка част от отговорилите са предпочели горепосочената алтернатива, макар и подобни дейности и задачи да са случайно възникващи и неофициално разпределени.

В подпараграф 3.1.2 е извършен анализ на значимостта на факторите. Успешно е приложен факторен анализ, чрез който са идентифицирани факторите, които обясняват корелацията на включените групи променливи. Определянето на изходните променливи е извършено в предходни етапи на проучването (таблица 2). За установяване на изискването за взаимна корелация на променливите се изчислява корелационната матрица между тях. Чрез *теста на Бартлет за сферичност* е тествана нулевата хипотеза, според която променливите са некорелирани помежду си. Стойността на теста на Бартлет при изследване на заплахите от вътрешната среда на предприятията е 2318.789, а при заплахите от външната среда той се равнява на 2822,848 т.е. това са достатъчно високи стойности, за да се отхвърли нулевата хипотеза. Данните от таблица 3 показват, че проектираните оценъчни скали, свързани с извеждането на факторите за вътрешната среда, могат да се приемат за валидни.

Таблица 3

Значимост на факторите от вътрешната среда

	Фактори			
	Персонал	Финансово състояние	Организационно-управленска структура	ИТ
Насилие на работното място	,508	,149	-,095	-,182
Небрежен подбор на персонала	,809	,194	-,246	,054
Небрежно ръководство на персонала	,863	,157	-,042	,131
Стачки	,587	,262	,209	-,359
Вътрешнофирмени кражби от редови служители	,675	,332	,221	,233
Рискове за висшия персонал	-,135	,231	,722	,179
Бизнес шпионаж	,097	,826	-,094	,305
Обири	,334	,830	,061	-,007
Кибер/комуникационни заплахи	,040	-,038	,185	,881
Кражба на лични данни	,133	,210	-,080	,835
Софтуерни заплахи пред управлението на веригите за доставки	,330	-,274	,219	,691

Данните от таблица 4 показват, че проектираните оценъчни скали, свързани с извеждането на факторите за външната среда също могат да се приемат за валидни.

Таблица 4

Значимост на факторите от външната среда

	Фактори				
	Политико- правна среда	Икономическа среда	Социо- културна среда	Технологична среда	Екологична среда
Политическа нестабилност	,836	,119	-,029	,203	,035
Високи нива на корупция	,898	,261	-,019	,109	,136
Тежка бюрокрация	,903	,095	,216	,074	,011
Липса на държавни и общински стимули	,589	-,076	,610	-,024	-,021
Забавено икономическо реформиране	,264	,691	,390	,098	,113
Наличие на монопол	,147	,856	-,044	-,014	,105
Нелоялна конкуренция	,089	,896	,036	-,082	,144
Наличие на скрита икономика	,451	,523	,103	,148	,472
Влошена демографска обстановка	,501	,055	,685	,159	,187
Липса на квалифицирани кадри	,196	,238	,688	-,150	,231
Високи нива на престъпност	,279	,287	,776	-,073	,014
Опасност от тероризъм, екстремизъм, радикализъм и др.п.	,517	,270	,615	-,180	-,166
Намаляващи материални ресурси	,147	,370	-,052	,654	-,072
Неразвита инфраструктура	,446	-,291	,173	,667	,182
Техногенни катастрофи	,002	,254	,101	,837	,149
Природни бедствия и катастрофи	,540	,098	-,020	-,036	,742
Аварии и замърсявания	,419	,457	-,074	,197	,560
Заплаха от епидемии	,101	,035	-,084	,064	,793
Недостиг на природни ресурси	,108	,118	,477	-,213	,619

Таблицы 3 и 4 показват значимостта на четири фактора за вътрешната среда и пет фактора за външната. В първия случай те обясняват 70,855% от вариацията на 18 изходни променливи. От приложеният факторен анализ става ясно, че от 18-те изходни променливи валидни остават само 11. При втория случай, факторите обясняват 74,824% от вариацията на 20-те изходни променливи и валидни остават 19.

В подпараграф 3.1.3 са проверени заложените хипотези на изследването чрез задълбочени тълкувания на въпросите, свързани с тях. Чрез дескриптивна статистика са проследени достатъчен брой причинно-следствени връзки между променливите в първата хипотеза като се стига до извода, че с увеличаване на размера на предприятието се увеличава и равнището на разбиране на заплахи. Втората и третата хипотеза са от изключителна важност за изследването. Освен търсене на причинно-следствени връзки с помощта на дескриптивна статистика са използвани статистически методи за анализ на емпирични разпределения като средни величини, мода, както и хи-квадрат тест за съответствие, Фи (ϕ) коефициент и V коефициент на Крамър при тестване на хипотезите с помощта на SPSS. Корелациите между променливите в двете хипотези ги потвърждават. При обработване на данните се стига до аргументирано предположение, че освен доказаните каузални връзки между факторите и резултата, могат да се проследят и допълнителни причинно-следствени връзки между размер на предприятията и равнище на интегрираност на системата за сигурност; размер на предприятията и равнище на надеждност на системата за сигурност; равнище на интегрираност на системата за АКС и по-високо равнище на надеждност на тази система.

В параграф 3.2 са представени резултатите от интервюта с експерти в областта на сигурността. Дълбочинните интервюта са проведени с настоящи и бивши ръководители, оперативни служители и експерти от МВР, ДАНС, МО, частни компании за сигурност и академични звена с близки до тези на автора научни интереси, пожелали анонимност, въпреки чисто научния характер на дадените насоки при неутрализиране на откритите заплахи. Изведени са още експертни оценки по откритите проблемни направления. Отразени са възможностите за неутрализиране на

откритите реални и потенциални заплахи от средата на химическите предприятия чрез модел на интегрирана система за АКС. Представени са варианти и сценарии за създаване и управление на звено за корпоративна сигурност в химическите предприятия и подходяща стратегия, главни цели и функции пред него. Предложено е звено за сигурност като практическа реализация на системата за сигурност с две подсистеми. Първата осигурява информация от средата и нейния последващ анализ, а втората изгражда собствени способности за неутрализиране както на законни, така и на незаконни и неетични дейности. Разкрити са насоки за най-подходящите елементи от системата за АКС, противодействащи на откритите вътрешни и външни заплахи и тяхното организиране от системна гледна точка. Експертите изтъкват задължително изграждане на отдели за разузнаване на пазара и конкуренцията, за информационна и физическа сигурност и др.

В обобщение, чрез анализа на емпиричните данни в глава трета могат да бъдат изведени следните крайни оценки, достигнати в нея:

- Чрез разработения въпросник и проведеното анкетно проучване са събрани голям обем актуални данни от реално функциониращи предприятия от раздел С20 на КИД-2008 „Производство на химични продукти”, които потвърждават някои описани взаимовръзки и тенденции, но и извеждат някои нови представляващи научен интерес закономерности.
- Открити са значителни разлики при ранжирането на заплахи от вътрешната и външната среда като след извършен факторен анализ за значимостта на двете групи, голяма част от вътрешните не достигат нужните стойности докато външните променливи не дават отклонения от общия анализ.
- Формулираните хипотези са доказани, като при някои са търсени допълнителни причинно-следствени връзки, чрез които да се неутрализират възникнали слабости при дескриптивната статистика.
- Проведените дълбочинни интервюта с експерти в областта на сигурността спомагат за извеждането на експертни оценки по въпросите за изграждане и управление на интегрирана система за АКС на база неутрализиране на изучените заплахи.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. ИЗГРАЖДАНЕ НА СИСТЕМА ЗА АКТИВНА КОРПОРАТИВНА СИГУРНОСТ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

Параграф 4.1 представя различните функции и дейности на системата за активна корпоративна сигурност. Направен е паралел между съществуващите практики в сферата на сигурността и необходимостта от внедряване на нов интегриран модел. Независимо от броя на реалните и потенциални заплахи пред едно индустриално предприятие, единна интегрирана система за активна корпоративна сигурност е напълно достатъчна за тяхното неутрализиране. В съвременната динамична бизнес среда компаниите нямат възможност да противопоставят отделна система за сигурност на всяка една форма на заплаха. От практическа гледна точка, подобни действия не са и необходими заради огромния брой потенциални канали и средства за реализация на различни рискове. Философията, залегнала в представената технология залага в изключителна степен на комуникацията и обратната връзка между заетите в сферата на сигурността. Само чрез развенчаване на стария модел и мита за потайност може да се достигне до осигуряване на съвкупната сигурност в предприятието.

Параграф 4.2 обобщава етапите на изграждане на система за активна корпоративна сигурност, която бива реализирана в структурно отношение като организационна единица за сигурност в индустриалното предприятие. Подобна организационна структура се характеризира с йерархични равнища, отделни обособени елементи, различни позиции за служители по сигурност, организационни връзки на субординация и координация, обединяващи елементите на системата в единно цяло. Теорията и практиката показват, че се наблюдава известна условност към автономността на системите за сигурност и изграждащите ги организационни звена, но компромисни варианти трябва да се открият в няколко направления: финансова независимост, управленска независимост, организационна независимост, кадрова независимост. В дисертационния труд са представени модели на система за АКС, съобразени с размера на

индустриалните предприятия, по-конкретно – брой на персонала. Разсъжденията при изграждане на двете подсистеми и включените в тях отдели са актуални при големи и ограничен брой средни предприятия. За малките и микропредприятия, изграждане на подобно звено би било невъзможно и описаните функции са ограничени и се изпълняват по отделните функционални звена или от един човек, който често е външно нает.

В подпараграф 4.2.1 са обобщени примерни стъпки при изграждане на подсистема за информация и анализ в цялостната система за АКС на предприятията. Първата подсистема в звеното за сигурност осигурява непрекъснат достъп до информация от външната среда. Тя задължително трябва да се изгради в съответствие със законовата рамка в страната, да не противоречи на политиката на компанията и да следва избраната философия при осигуряване на корпоративната сигурност. Съобразени са резултатите от цялостното емпирично проучване и посочените от интервюираните експерти задължителни за системата елементи. Чрез *изграждането на отдел за „Конкурентно разузнаване“* се търси полесното откриване и оценяване на заплахите от конкурентната, политико-правната и технологичната среда на предприятието, като например евентуална политическа криза, корупция, бюрокрация, планиране за спиране на някои канали за финансиране, незаконни сливания и поглъщания при конкуренти; евентуална поява на монопол, нови технологични пробиви на конкуренти, които могат да имат негативно влияние върху собствената позиция на пазара и др. *Отделът за „Пазарно разузнаване“* следи за останалите пазарни фактори и сили, както и за заплахи от икономическата и социалната среда като евентуална икономическа криза, нововъзникващи опасности от влошената социална среда, доставчици, потребители, поява на продукти заместители, множество заплахи от пазарната среда като дъмпинг, недалновидна данъчна и контролна политика от страна на държавата и др. *Отделът за „Индустриален контрашпионаж“* също е активно мероприятие в отговор на получените експертни оценки, защото противодейства едновременно на нелоялни и незаконни практики чрез класически и

модерни подходи на корпоративното контраразузнаване. **Отделът за „Управление на риска“**, по подобие на отдела за индустриален контрашпионаж, също е класифициран към активните мерки на системата.

В подпараграф 4.2.2 са обобщени примерни стъпки при изграждане на втората подсистема в звеното за корпоративната сигурност, ангажирана с обезпечаване на реактивни мерки. В компетенциите на служителите са включени всички практически и нормативни дейности, свързани със защита на предприятието както от аналогични на описаните по-горе законни конкурентни действия спрямо него, така и от нелоялни практики и престъпни деяния. Процесът по нейното изграждане също е разделен на четири етапа (отдела). **Отделът по „Информационна сигурност“** в предприятието е един от най-важните в рамките на подсистемата, както и за цялата система за АКС. Включените дейности към отдела за ИС са мерки за опазване на вътрешнофирмени тайни и различни видове индустриална собственост, защита на всички комуникационни канали, планиране, организиране и ръководене на секретно деловодство, обучения по въпросите на ИС. Експертите от **отдела за „Вътрешни разследвания“** трябва да неутрализират всякакъв род нелоялни и незаконни практики в предприятието, свързани с персонала, мениджмънта и финансовото състояние. Конкретните заплахи от емпиричното проучване, срещу които са насочени дейностите на този отдел са насилие на работното място, небрежен подбор и ръководство на персонала, злоупотреби, кражби, измами, отвличания, изнудвания, бизнес шпионаж от собствени служители, обири и др. **Отделът за „Физическа сигурност“** обезпечава цялостната физическа защита на сградите, съоръженията, персонала и всички останали активи на предприятието. **Отделът за „Реакция при кризи“** се създава за незабавна реакция при срыв на част или всички останали звена и отдели. Кризите са от антропогенен и природен характер, което насочва, че отделът разработва различни сценарии и обучения по всички направления на КС.

В параграф 4.3 са разгледани варианти при изграждането на собствена система за АКС, което е възможно само за големи и някои средни по размер предприятия. **Подпараграф 4.3.1** разкрива насоки за

управление на собствена система за АКС. Правят се изводи, че за достигането на по-добра интеграция на службата за сигурност с останалите бизнес процеси може да бъде постигнато чрез нейното успешно управление, за което спомага спазването на следните принципи: системност, организираност, своєвременност, непрекъснатост, законност, координация, икономичност, експертност, секретност, етичност. Общият профил на ръководителя в сферата на АКС (директор, заместник, началник) трябва да притежава необходимите качества в следните направления:

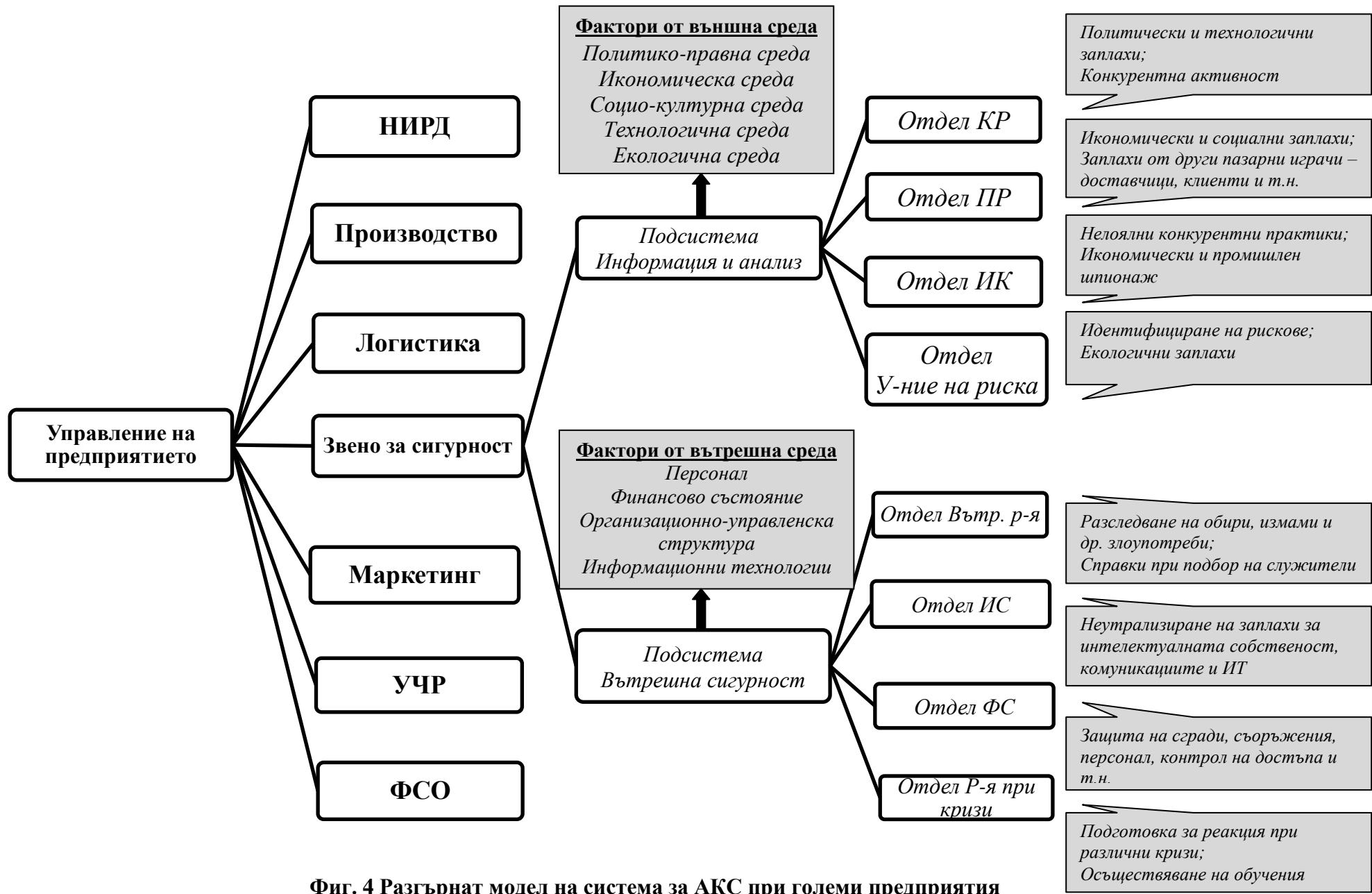
• **Специфични знания:**

- общи управленски теории и специализирани такива в сферата на КС и АКС и съответните им направления;
- индустриална икономика – функционални звена на предприятието, по-конкретно в химическата индустрия;
- маркетингови изследвания – пазарна ситуация в отрасъла, тенденции, макро процеси, ниво на продажби, реални и потенциални конкуренти, клиенти, ценообразуване и много други;
- правна и регулаторна рамка, вкл. специализираната за химическата промишленост;
- корпоративна култура на собствената компания – история, мисия, цели, традиции, силни и слаби страни, персонал и др.;

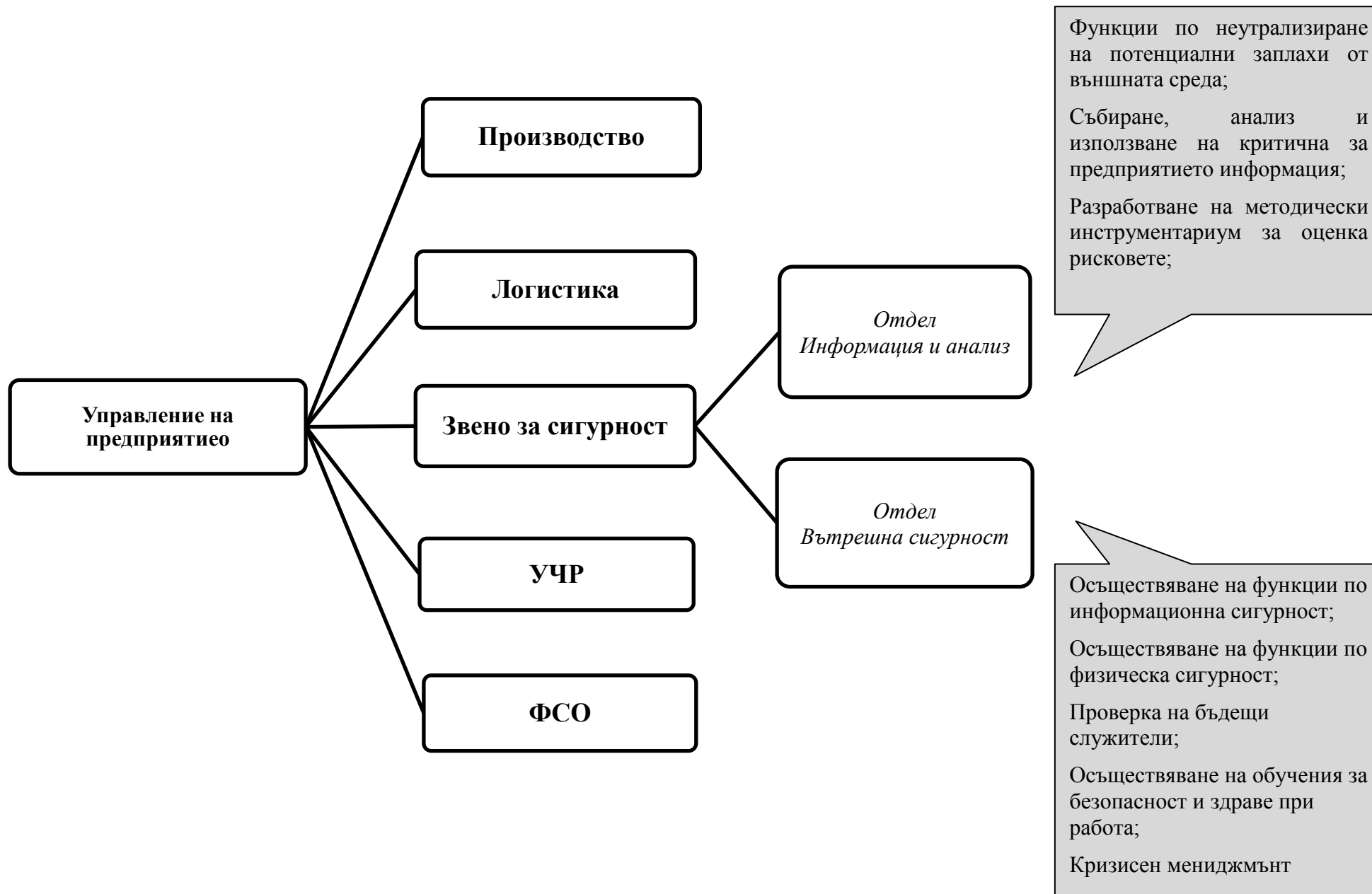
• **Практически умения:**

- ръководен опит в сферата на националната/бизнес сигурност;
- познаване на конкурентните процеси в химическия отрасъл;
- умения за тежки преговори;
- умения за придобиване, анализ и структуриране на голям обем критична информация;
- етичност и културни познания за регионални особености при традиционните производства, каквото е изучаваното.

Това е видно и от фигура 4 която илюстрира в пълнота примерна разгърнатата система за АКС във функционална организационна структура.

Фиг. 4 Разгърнат модел на система за АКС при големи предприятия

Фиг. 5 Разгърнат модел на система за АКС при средни предприятия

Разгърнатата система за АКС във функционална организационна структура на средно предприятие от фигура 5 има няколко структурни особености, които не противоречат на дотук анализираната проблематика. Първо, липсва декомпозиране на системата за АКС на подсистеми. Второ, броят на отделите е намален до два. Трето, функциите, изпълнявани от тези отдели са редуцирани до най-критичните за дейността и финансовото благосъстояние на компанията.

Подпараграф 4.3.2 разкрива как функцията по сигурност в предприятията може да се осигури и при останалите по размер предприятия – микро, малки и по-голямата част от средните. Аргументиран и най-логичен подход за техните мениджъри е аутсорсинг – наемане услугите на експерт/и от специализирана консултантска фирма за неутрализиране на определени възникнали проблеми или за решаване на ежедневни задачи. Анализът на данните от емпиричното изследване доказва, че всички характеристики на консултанта по КС са значими при неговия избор. Ранжирани по важност, факторите показват, че търсеният профил на външен анализатор включва: 1) конфиденциалност; 2) предишен опит в сигурността; 3) имидж; 4) изисквания за заплащането; 5) друг подобен опит; 6) наличие на сертификати; 7) членство в професионални организации.

По време на планирането на бизнес процесите ръководството може да избере различен от аутсорсинг вариант за успешно изпълнение на функцията по сигурността на индустриалното предприятие (особено при микро, малки и средни). Той изключва наличието на цял разгърнат вариант на сложна и скъпоструваща система за АКС. При него, ако не на всички, то поне на основните структурни звена на предприятието се възлагат задачи и отговорности, свързани с КС. Този децентрализиран сценарий би бил успешен само при правилно разпределени отговорности, свързани със сигурността към избраните за целта функционални звена. В дисертацията са разгърнати примерни основни задачи, разделени по структури като финансово-счетоводен отдел, производствен отдел/и, логистичен отдел, маркетингов отдел, технически отдел, научно-изследователски отдел, отдел за управление на човешки капитал и администрация на

предприятието. Като част от интегриран процес посочените отделни дейности са обединени под формата на работещо познание, което се използва по всички направления на производствено-стопанския процес в отговор на динамичната вътрешна и външна среда.

Параграф 4.4 извежда на преден план икономическата обоснованост при изграждането на звено за АКС в предприятието. Една от основните функции на корпоративната сигурност е да предотвратява загуби за предприятието, независимо дали това е свързано с активи, репутация, корпоративен имидж или пари. Това може да стане по няколко начина, най-важният от които е залегнал и е доказан и в дисертационния труд: проактивното разбиране на заплахите от средата и оттам – ранното предупреждение за потенциалните загуби. Независимо от размера и финансовите възможности на предприятията, за да се обоснове съществуването на звено за сигурност, то трябва да отговаря на т.нар. модел 4П, т.е. да спомага за предотвратяване на потенциални заплахи, предпазване от съществуващи заплахи, подготовка за различни вредоносни събития и печалба. Трансформирането на модела 4П в бизнес среда спомага при осигуряване на т.нар. тотална сигурност в индустриалното предприятие. Това е едно от най-големите предимства на така предложения модел на система за АКС:

1. Тоталната сигурност е логичният резултат от въвеждането на система за АКС, защото всички останали системи, включващи само част от предложените елементи, осигуряват частична или квази сигурност.

2. Включените елементи от подсистемата за информация и анализ осигуряват пълния мониторинг на външната и вътрешната среда, докато всеки един поотделно значително стеснява фокуса.

3. Включените елементи от подсистемата за вътрешна сигурност осигуряват пълната подготвеност на предприятието при различни пробиви в сигурността, бедствия, аварии, катастрофи и т.н.

4. Обмяната на информация между двете подсистеми осигурява друга важна част от концепцията за тоталната сигурност – активни мероприятия като индустриален контрашпионаж и управление на риска.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. На основата на задълбочен критичен анализ на позициите на голям брой български и чуждестранни изследователи са обогатени теоретичните постановки в областта на корпоративната сигурност, в т.ч хронологичното развитие, дефинициите на понятията, както и мястото на различните елементи в системата за сигурност.

2. Разработен е методически инструментариум за оценка на реални и потенциални заплахи пред индустриалните предприятия с универсална приложимост във всички сектори на индустрията.

3. На базата на изградената методика е осъществено проучване на съществуващото ниво на сигурност в предприятията от раздел С20 на КИД 2008 „Производство на химични продукти“ като са изведени основните заплахи пред тяхното функциониране.

4. Разработен е модел на система за активна корпоративна сигурност с възможност за адаптирането му към различни по размер индустриални предприятия.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. ИВАНОВ, Ц. В. (2017) Методически инструментариум за анализ и оценка на заплахи за сигурността в индустриалните предприятия. Известия. Списание на Икономически университет – Варна. 61 (3). с. 228 - 247.

2. IVANOV, TS. V. (2017) *Competitive Intelligence and Counterintelligence – Modern Tools for Generating Proactive Corporate Security*. Security & Future – Year I, Issue 1/2017, pp. 7-10.

3. ИВАНОВ, Ц. В. (2016) Исторически генезис на активната корпоративна сигурност.// Сборник с доклади от научна конференция на младите научни работници. Варна: Наука и икономика, с. 123-131.

4. ИВАНОВ, Ц. В. (2015) Повишаване на корпоративната сигурност в туризма.// Сборник с доклади „Туризмът в епохата на трансформация”. Варна: Наука и икономика, с. 958-965.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	3
1. Актуалност на темата	3
2. Изследователски проблем	5
3. Предмет и обект на дисертационния труд.....	5
4. Основна цел и изследователски задачи на дисертационния труд.....	5
5. Основна изследователска теза и подтези.....	6
6. Методология на изследването и ограничения.....	6
7. Структура на дисертационния труд	8
II. КРАТКО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	10
ГЛАВА ПЪРВА. ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ НА АКТИВНАТА	
КОРПОРАТИВНА СИГУРНОСТ.....	10
ГЛАВА ВТОРА. МЕТОДИЧЕСКИ ОСНОВИ ЗА АНАЛИЗ И ОЦЕНКА	
НА ЗАПЛАХИ ПРЕД ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	16
ГЛАВА ТРЕТА. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА СЪЩЕСТВУВАЩОТО	
НИВО НА СИГУРНОСТ И ЗАПЛАХИТЕ ЗА ИНДУСТРИАЛНИТЕ	
ПРЕДПРИЯТИЯ.....	24
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. ИЗГРАЖДАНЕ НА СИСТЕМА ЗА АКТИВНА	
КОРПОРАТИВНА СИГУРНОСТ В ИНДУСТРИАЛНИТЕ	
ПРЕДПРИЯТИЯ.....	31
III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	39
IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	39